

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

22(31)
2022

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2022

REDAKTORIŲ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vida Savoniakaitė (vyriausioji redaktorė / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Vytis Čiubrinskas
Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Jonathan Friedman
Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Anna Gomóła
Silezijos universitetas Katowicuose / University of Silesia in Katowice, Poland

Chris Hann
Maxo Plancko socialinės antropologijos institutas / Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle / Saale, Germany

Jonathan Hill
Pietų Ilinojaus universitetas / Southern Illinois University, Carbondale, USA

Neringa Klumbytė
Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ullrich Kockel
Aukštumų ir salų universitetas / University of the Highlands and Islands, Kirkwall, UK

Adam Jonathan Kuper
Londono ekonomikos mokykla / London School of Economics, UK

Orvar Löfgren
Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa
Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Frederico Delgado Rosa
NOVA universitetas Lisabonoje / NOVA University Lisbon, Portugal

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKTORIŲ KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Leidyklos adresas / Address of the Publisher: Redaktorių kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:
Lietuvos istorijos institutas El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt
Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius
<www.istorija.lt>

Žurnalas registruotas / The Journal is indexed in:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate,
Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir
sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S- LIP-22-43)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	5
Editorial (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	9

Teminis skyrius: antropologijos ir etnologijos istoriniai konceptai / Special Section: Concepts in the History of Anthropology and Ethnology

Kamila Gęsikowska

Man and his History in the Evolutionary Approach: The Theory and Sources of the Rudimentary Symptoms of Julian Ochorowicz	13
Žmogus ir jo istorija evoliuciniu požiūriu: Juliano Ochorowicziaus rudimentinių požymių teorija ir jos šaltiniai. Santrauka	30

Irma Šidiškienė

Lituanistinių darbų vertinimo istorijos puslapis: termino ir metodo akcentai Antano Mažiulio recenzijose	32
A Page in the History of the Evaluation of Lithuanian Studies: The Emphasis on the Term and Method in the Reviews by Antanas Mažiulis. Summary	53

Straipsniai / Articles

Viktorija Serbentienė

Ekologijos nuostatos ir praktikos: individualių gyvenamųjų namų statybos sfera	57
Attitudes and Practices of Ecology in the Construction of Individual Houses. Summary	85

Rolandas Kregždys

<i>Sacra sub velo</i> : Pietų aukštaičių papročio puošti kryžių apdangalais ištakos	87
<i>Sacra sub velo</i> . An Apron and Ribbons as Decorative Elements of Roadside Crosses in the Southern Highlands: The Origins of the Custom. Summary	107

Sigita Astikienė

„Kaip įvertinti, ar aš geresnis, ar tu geresnis“: bibliotekininkų apdovanojimų tradicijos	109
‘How to Judge which one of us is the Best’: Librarian Award Traditions. Summary	129

<i>Miglė Lapėnaitė</i>	
Antropologinė karo analizė: mikrolygmens perspektyva etnografijoje	131
The Anthropological Analysis of War: The Micro-Level Perspective in Ethnography. Summary	146

Apžvalginis straipsnis / Review Article

<i>Asta Bartkevičiūtė</i>	
Macikų lagerių patirtys žmonių atsiminimuose: Šilutės Hugo Šojaus muziejaus 2018–2020 metų etnografiniai tyrimai	148
Experiences of the Macikai Camps in People's Memories: Ethnographic Research by the Šilutė Hugo Scheu Museum, 2018–2020. Summary	164

Knygų recenzijos / Book Reviews

The Storytelling Human: Lithuanian Folk Tradition Today. L. Būgienė (ed.) (<i>Ullrich Kockel</i>)	167
Jan Łasicki, Jan Sandecki-Malecki. O bogach i wierzeniach dawnych Żmudzinów, Litwinów i Prusów. M. Wolf (przeł. i opr.) (<i>Małgorzata Rygielska</i>)	170
Lina Pranaitytė. The Coffin in the Attic: Gifts, Debts and the Catholic Church in Rural Lithuania (<i>Ida Harboe Knudsen</i>)	176
Aušra Kairaitytė. Liaudiškasis <i>pamaldumas</i> : naratyvai apie šventuosius XX a. vidurio – XXI a. pradžios Lietuvos kultūroje (<i>Jonas Mardosa</i>)	179
Etnografiniai vaizdai Marijos Znamerovskos-Priuferovos negatyvuose. L. Lapėnaitė (sud.) (<i>Rasa Paukštytė-Šaknienė</i>)	185

In Memoriam

Muziejininkas, Lietuvos liaudies buities muziejaus kūrėjas Vytautas Stanikūnas (1924–2022) (<i>Gita Šapranauskaitė</i>)	190
--	-----

Aušra Kairaitytė. **Liaudiškasis pamaldumas: naratyvai apie šventuosius XX a. vidurio – XXI a. pradžios Lietuvos kultūroje**. Elektroninis išteklius. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2021. 157 p.: iliustr.

Religijos etnologijos ir liaudiškojo religingumo šiuolaikinių tyrimų ištakos siekia paskutinius XX a. dešimtmečius. Kiekvienais metais pasirodo straipsnių įvairiomis temomis, tačiau knygos nėra dažnas reiškinys. Todėl kiekvienas naujas šios srities mokslinis darbas patraukia dėmesį ir sužadina norą jį ir pačią tematiką paanalizuoti. Naujausias leidinys yra Aušros Kairaitytės monografija, skirta naratyvams apie šventuosius XX a. vidurio – XXI a. pradžios Lietuvos kultūroje¹. Tiesa, iš karto reikia atkreipti dėmesį į monografijos ribotą prieinamumą skaitytojams. Ir nors šiuolaikinėje visuomenėje elektroninė knyga nėra naujiena ar trūkumas, visgi spausdintinis darbas galėjo svariai papildyti menkai gausėjančią mokslinių etnologinės krypties monografijų lentyną.

Liaudiškojo pamaldumo santykis su liturgija turi daug išlygų, tačiau jo Bažnyčia neatmeta ir pripažįsta Vatikano dokumentuose. Kadangi pats knygos pavadinimas tyrimą angažuoja liaudiškojo pamaldumo kryptimi, natūralu, kad įvairūs religingumo konceptai, šventojo apibūdinimas ir svarbiausia – liaudiškasis pamaldumas įvadinėje darbo dalyje pateikiami per sąvokų aiškinimo įvairovę. Teorinis tematikos gvildenimas tęsiamas ir tyrimų apžvalgoje, kurioje pateikiami

¹ Knygą galima atsisiųsti nemokamai prisiregistravus: <<https://www.knygynas.vu.lt/liaudiskasis-pamaldumas-naratyvai-apie-sventuosius-xx-a-vidurio-xxi-a-pradzios-lietuvos-kulturoje?fbclid=IwAR0DTCYlvPeqHc3cSiI6W7ZnPCLwsWJPOCgUAjmoSCzLZ8IzjDUadXMdPm4>> [žiūrėta 2022 05 05].

Lietuvos etnologų, religijos tyrėjų bei užsienio autorių požiūriai. Tiesa, manau, kad buvo verta nesitenkinti tyrimo sąvokų išdėstymu, liaudiškojo pamaldumo sampratos santykio su kitomis, artimomis sąvokomis pateikimu ir aiškiau suformuluoti savo prieigos esmę. Ypač turint galvoje, kad liaudiškojo pamaldumo sąvoka yra įkelta į monografijos pavadinimą ir kaip mokslinis leitmotyvas smelkiasi per visą knygą.

Kairaitytės monografijoje liaudiškojo pamaldumo dimensija atliktą tyrimą paverčia etnologiniu daugeliu aspektų. Kadangi įvairios liaudiškojo pamaldumo apraiškos liturgijoje nėra kodifikuotos, todėl reiškinio tyrimas pasitelkiant naratyvus yra autorės sėkmingai pasirinkta tyrimo kryptis. Tiesa, tyrimo sąvokų apibrėžime naratyvo supratimo paaiškinimas galėjo būti tikslesnis. Naratyvu gali būti asmens pasakojimas, kaip ir rašytinis tekstas. Tačiau apibūdinama tyrimo metodologiją kaip *etnografinio lauko tyrimo metodologiją* (p. 14) į ją įtraukia daugelį būdų. Tai daroma teisingai, nes skulptūra, fotografija, kaip ir atlidai, yra naratyvo kita forma šaltinis tyrėjui, kaip ir jį kuriančiam meistriui ar piligrimui. Ypač reikšmingi piligrimystės centrai ar šventomis laikomos vietos, kuriose bent kartą gyvenime dalyvavo 84 procentai apklaustųjų (p. 66). Tiesa, vos kelios svarbiausios Lietuvos piligriminės vietos yra tapusios dažnesnio lankymo priežastimi, tačiau jos suteikia lankytojui informacijos, kuri tyrimo metu verbali-ne forma buvo perduota tyrėjai. Išskirtinis monografijos bruožas tas, kad joje, be mokslinių tyrimų ir kitos literatūros, tekstas grįstas gausia, daugiausia atsakymų į autorės sudarytos anketos (teisingiau būtų klausimyno, nes apklausa vyko interviu būdu) klausimus medžiaga (136 pateikėjai, autorė apklausė 70). Tekstą papildoma ne tik lentelės, bet ir informatyvos diagramos bei iliustracijos.

Kaip matyti iš sudarytos apklaustųjų gimimo metų, lyties ir išsilavinimo duomenų lentelės, dauguma jų gimusieji iki sovietmečio, XX a. 3–4 dešimtmetyje. Todėl pagrindinis medžiagos apie šventuosius ir jų pagerbimą šaltinis – daugiausia vyresnio amžiaus žmonių naratyvai. Svarbiausias religines žinias jiems suteikė vaikystėje tėvai ir seneliai (Mardosa 2011: 757–759), kurių tikėjimas, nors ir gilus, buvo perduodamas verbaliniu būdu ir įtraukiant į bendruomeninių liaudiškojo pamaldumo veiksnių sistemą. Katechezės metu gautos teologinės žinios buvo gilesnės. Tačiau dar XX a. vaikus be kunigų dalyvavimo religiškai auklėjo maldingos špitolių ar kitos moterys, kurių žinių bagažas buvo nevienodo lygio. Vėliau atsirado religinės knygos, mokymas mokyklose. Mokyklose perduodamos hagiografinės žinios, teologinis religijos traktavimas derinosi prie liaudiškojo pamaldumo praktikų gyvenamoje aplinkoje. Tokiu būdu įvairiose religinėse praktikose ir žmonių veikloje šventieji tapdavo žmonių pagalbinkais. Tokiais naratyvais suformuoti lūkesčiai, susiję su šventaisiais, matomi monografijos skyriuje apie asmens santykį su šventaisiais ir šventiesiems priskiriamas veiklas.

Sovietinė ateizmu grįsta valstybės politika griovė religinio auklėjimo pagrindus, vertė žmones slėpti religingumą ir formavo sekuliarų ar net ateistiškai nusiteikusį žmogų. Todėl žinių apie šventuosius šaltinių gavimo galimybė susiaurėjo ir natūralu, kad pakito naratyvų forma ir perdavimo būdai. Apklaustas nedidelis skaičius asmenų, galėjusių gauti religinį pasiruošimą sugriuvus sovietinei sistemai, yra suprantamas, nes iš jų gauti duomenų tyrimui buvo sudėtinga. Galiausiai religinė patirtis ir liaudiškoji šventųjų veiklos bei pagalbos žmonėms dimensija nepatenka į atkurtą XX a. pabaigoje edukaciją. Todėl nėra paradoksali situacija, kad nors ir

turint sąlygas apklausti jaunesnio amžiaus asmenis, jų skaičius nėra didelis (p. 15, 18), nes jaunosios kartos religinis patyrimas ir žinios apie šventuosius mažta. Be to, kardinaliai pakitusi ūkinė situacija eliminavo iš gyvenimiškos realybės šventųjų pagalbos įvairiose srityse poreikį. Todėl natūralu, kad sumažėjo individualaus religingumo formų įvairovė. Iš monografijos aiškėja kaimo bendruomenės įtakos praradimas individo religinei elgsenai ir jaunimo auklėjimui, nes sovietmečiu išnykstantys bendruomeniniai liaudiškojo pamaldumo veiksmai neteko informacinės įtakos.

Nežinau, kokį įdirbį turėjo autorė prieš doktorantūrą, tačiau imtis šios temos buvo rizikingas žingsnis. Informacijos galėjo suteikti jau sovietmečiu auklėti ir sisteminių religinių auklėjimą praradę žmonės (daugiausia moterys). Autorė įžangoje pamini prisidėjusius prie medžiagos rinkimo Lietuvos edukologijos universiteto studentus. Kaip buvęs tų praktikų vadovas neketinu sureikšminti savo ir studentų indėlio, tačiau šioje situacijoje noriu pažymėti, kad prieš duodamas klausimyną studentams pats jį išbandau. Kadangi reikės vertinti studentų pasiekimus, turi žinoti, ar jie nesugebėjo tinkamai apklausti, ar žmonės nepateikė informacijos, ar tiesiog nedėjo pastangų. Teko pastebėti, kad atsakymų, kurių buvo galima tikėtis, vietos anketoje likdavo nepažymėtos. Kaip ir daugeliu atveju, liaudiškojo pamaldumo temų gvildinimas buvo pavėluotas netgi tuoj pat atgavus nepriklausomybę. Todėl neabejotinas autorės nuopelnas tas, kad sugebėjo pasirinkta tema intelektualioje seklumoje surasti jei ne perlų, tai vis tiek reikšmingų duomenų temai atskleisti. Knygoje pateikta medžiaga pasižymi autentiškumu ir autori leido atskleisti temą, atsakyti į iškeltus klausimus. Taigi knygos objektas, tikslas ir pagrindiniai uždaviniai monografijoje akivaizdžiai suformuluoti turimos medžiagos pagrindu. Suprantama,

galima pasigesti nepakankamo paskirų aspektų pagrįstumo, tačiau realiai žinodamas lauko tyrimų galimybes galiu ne priekaištauti, o tik palinkėti ateityje imtis tokių temų gilinimo ar nagrinėjimo.

Kaip pažymima pratarinėje, monografijoje plėtojama „etnografinių lauko tyrimų, susijusių su liaudiškuoju pamaldumu, skirtu Švč. Mergelei Marijai ir įvairiems šventiesiems pagerbti, tema“, kas rodo knygos sąsajas su disertacija. Apginta 2011 metais disertacija, sprendžiant iš pavadinimo, orientuota į Švč. Dievo Motinos ir krikščionių šventųjų paveikslų tradiciniame lietuvių folklore tyrimą. Natūralu, kad Švč. Dievo Motinos paveikslas tarp kitų šventųjų monografijoje yra pagrindinis. Pagaliau ir autorė pratarinėje pabrėžia su Švč. Mergele Marija susijusių tyrimų plėtotę monografijoje. Tyrimai apima asmens ir šventųjų santykius, piligrimines keliones, altorius namų aplinkoje ir kitus svarbius klausimus žmonių religingumui ir liaudiškajam pamaldumui pažinti. Autorės siekiai ambicingi – pabrėždama tyrimo aktualumą įvardija atlikto darbo galimybes geriau suvokti dabarties situacija, aiškinantis šiuolaikinėje Lietuvoje pastebimus svarbius kultūrinio ir religinio elgesio veiksnius. Todėl, mano nuomone, iš monografijos teksto aiškėja, kad santykiuose su šventaisiais, kaip ir artimais temai klausimais, tiriamu laikotarpiu prarandama liaudiškojo pamaldumo dimensija. Maža to, atliekant lauko tyrimus užrašyti žmonių pasakojimai suponuoja mintį, kad santykiyje su religija išryškėja formalus religingumas ir netgi vyresnio amžiaus tikinčių žmonių teologinis žinių pagrindas nėra tvirtas. Autorė pažymi, kad žmonės į šventojo sąvoką, šalia tų šventųjų, kurie Bažnyčios yra kanonizuoti, įtraukia ir Dievą, Jėzų Kristų, Švč. Mergele Mariją (p. 20).

Knygoje plačiai ir įtikinamai atskleistos maldų prie altorių, kaip ir prie paveikslų, intencijos bei jų įvairovė. Gal ne

visai tiksliai perteikiamos religijos etnologų mintys teigiant, kad „liaudies religingumo apraiškos egzistuoja ne tik bažnyčiose, koplyčiose, bet ir namų aplinkoje...“ (p. 76). Manychiau, kad ieškoti bažnyčiose liaudiškojo pamaldumo apraiškų sudėtinga arba reikia aiškiai nurodyti, kas priskirtina šiai kategorijai. Tačiau beveik kiekvienuose namuose krikštasuolėje, ir ne tik, kabantys šventieji paveikslai buvo religinės šeimos tapatybės simbolis, kuris išliko ir XXI amžiuje. Visgi liaudiškojo pamaldumo kontekste religiniai paveikslai buvo naratyvas tyrėjui, bet nebūtinai liaudiškojo pamaldumo formuotojai. Dalis jų būdavo žinomų dailininkų paveikslų kopijos. Kartu, žmonių įsivaizdavimu, paveikslai ir kiti atributai buvo patalpų puošmena. Tad galbūt prieiga prie namų altorių prasmės turėtų būti individualesnė. Gvildenant temą liko nepaminėti dar XX a. 6-ajame dešimtmetyje rengti altorieliai gegužinėms pamaldoms. Gegužinių apeigų tradicija lėmė altorių rengimą tremtinių namuose Sibire (Mardosa 2014: 378–381). Namuose įrengtų pastovių altorių vienetai išliko ir posovietiniu laiku, jau nekalbant apie tai, kad krikštasuolės sakralūs kampeliai buvo labai paplitęs reiškinys, vietomis išlikęs iki šiol.

Skyriuje apie liaudiškąjį pamaldumą asmens religinės patirties naratyvuose išskirtinis yra skyrelis apie religinio sapno tematiką. Folkloristai sapnų pasaulį sėkmingai įtraukė nagrinėdami įvairias temas. Religinės tematikos atsiradimas liaudiškojo pamaldumo diskurse buvo rizikingas. Pasak autorės, vieni teigia nesapnuojantys, kiti – kad ryte sapnų neprisimena, tačiau jeigu juos įsimena, tai neretai visam gyvenimui (p. 59). Todėl išplaukė iš atminties naratyvai apie religinius sapnus yra liaudiškojo pamaldumo atspindys ir kartu jį formuojantis veiksnys. Aišku, pirmiausia būtina sapnavimo sąlyga yra švento žmogaus svarba gyvenime. Maldose dažniausiai

minima Švč. Mergelė Marija, kurios atvaizdas paplitęs ne tik hagiografijoje, bet ir ikonografijoje, yra pagrindinė įvairiose perspektyvose išskylanti sapnų figūra. Dievo, Kristaus paveikslai sapnuose pasitaiko dėsningai, tačiau Barbora Žagarietė, daugiau lokali asmenybė, nesanti šventųjų registre, geriau žinoma šiaurės Lietuvoje. Gana įdomios sapnų interpretacijos: ypač sudėtingais gyvenimo momentais jie būna pranašiški, nukreipti į realius žmonių religinio pobūdžio veiksmus ir galėję paskatinti jų religines praktikas. Ir apskritai sapnai, pasak autorės, yra priskirtini liaudiškojo pamaldumo sričiai, jie yra religinės patirties raiškos būdas, kuris, kita vertus, nepatenka į teologinius rėmus. Panašiai atsitinka ir su autorės nagrinėjimais artimais sapnams religinio turinio regėjimais.

Skaitydamas skyrelį apie asmeninius tikinčiųjų santykius su šventaisiais pamaniau, kad lietuviai kažin ar daug gali pasakyti apie šventųjų atvaizdus kaip nuolatinius jų kasdienio gyvenimo palydovus. Tokia mintis atėjo prisiminus beveik prieš dešimtį metų buvusį atvejį, kai lydėjau į paskaitą Vilniaus universitete vidutinio amžiaus vieno Lenkijos universiteto proktorę ir katedros vedėją. Praeidamas pro Vilniaus Dievo Gailestingumo šventovę nutariau svečiams parodyti 1943 m. Vilniuje Eugenijaus Kazimirovskio nutapytą garsųjį paveikslą „Gailestingasis Jėzus“. Kadangi Lenkijos bažnyčiose yra paplitusios paveikslo kopijos, maniau, svečiams bus įdomu pamatyti originalą, kuris nutapytas pagal vienuolės šventosios Faustinos Kovalskos (Helena Kowalska) regėjimus. Trumpai pasimeldusi proktorė (tik ji buvo katalikė) iš rankinės išsitraukė piniginę, kurioje saugojo nedidelę paveikslo kopiją. Nesiteiravau motyvų, galbūt pasiėmė specialiai kelionei į Vilnių, tačiau manyčiau, kad santykio su šventuoju forma vertintina daugiau nei liaudiškojo pamaldumo išraiška.

Knygos skyrius „Asmens santykis su šventaisiais ir šventiesiems priskiriama veikla“ liaudiškojo pamaldumo prasme yra išskirtinis. Hagiografinis šventųjų paveikslas neatitinka liaudiškojo pamaldumo traktuotės. Vertingi 15 pav. (p. 122) pateiktų žinių apie šventuosius grafiko duomenys. Pirmoje vietoje yra šv. Agota, apie kurios stebuklingas galias yra tekę patirti netgi iš studentų realių veiksmų (į egzaminą ateina turėdami šventintos duonos ir kt.). Nedaug atsilieka šv. Jurgis – vienas žinomiausių ir įvairiais pavidalais vaizduojamų šventųjų. Labiau paplitusi šio šventojo mitologinė traktuotė, skulptūrose ir paveiksluose vaizduojant jo kovą su slibinu. Hagiografijoje nėra tokios kovos, neegzistuoja ir vilkų temos momentų, kurie buvo ne tik lietuvių tautosakoje (Balys 1993: 174; Kudirka 1997: 20–22). Kovojančio su slibinu raitelio įvaizdis geriausiai atpažįstamas ne tik Lietuvoje, bet ir kaimyniniuose kraštuose. Tačiau kovos scena nėra tiesioginė liaudiškojo pamaldumo išraiška, nors ir geriausiai atpažįstama ir net patekusi į tautosaką. Kiek kitaip yra su šv. Jurgio, kaip raitelio, įvaizdžiu. Kovojančio su slibinu raitelis rodo europinėje kultūroje susiklosčiusį folklorinį šv. Jurgio paveikslą. Prisimenu gimtuosiuose Užnemunės dzūkuose girdėtą pasakojimą, kaip po Pirmojo pasaulinio karo pavakarę kaimynas jojo į ganyklą ir šis horizonte saulėlydžio spindulių apšviestas raitelis kitam kaimynui sukėlė asociaciją su šventuoju. Bandymai aiškinti, kad tai jojęs jo kaimynas, buvo nesėkmingi, ir žmogus iki gyvenimo pabaigos viziją naratyvuose pateikdavo kaip realų regėjimą. Tačiau liaudiškojo pamaldumo kontekste gyvuojantis gyvulių ir derliaus globėjo įvaizdis išplaukia iš įsivaizduojamų galių tarnauti kasdieniame žmonių gyvenime. Remiantis tokia perspektyva galima teigti, kad asociatyviojo mąstymo kontekste šventųjų mitiniai įvaizdžiai gali būti susieti su

realiu įvykiu ir jo pagrindu žmogui sukelti religinius vaizdinius. Ir apskritai, kaime visuomet būta išradingų pasakotojų, kurie žinomų religinių pasakojimų pavyzdžiu geba akimirksniu sukurti tariamai įvykusį faktą (apie tokius kūrybinius aktus iš ekspedicijų praktikos yra pasakojęs Vacys Milius (Čepaitienė 2003: 146). Nežinant vizijų atsiradimo konteksto, pasakojimai galėjo patekti į tautosakos (ir ne tik) rinkinius arba būti atpasakojami medžiagos rinkėjui. Liaudiškajame pamaldume paplitę šventųjų gyvenimo vaizdai ar tautosakiniai pasakojimai apie juos gyvenime galėjo įgauti tikroviškų pavidalų. Todėl šventųjų hagiografija yra viena, o liaudiškajame pamaldume funkcionuojantis šventojo paveikslas yra dažniausiai siejamas su realiais gyvenimo iššūkiais.

Manychiau, tikrieji liaudiškojo pamaldumo pavyzdžiai yra pateikti 3 lentelėje, iš kurios matyti ne vien indoeuropietiškos kilmės tautų (pvz. suomiai) papročiuose šv. Jurgiui priskiriama gyvulių globėjo funkcija. Tikėta aukomis apsaugoti ar net atgauti arklius, gyvavo aukų nešimo per Jurgines tradicija. Gyvulių ūkio svarba žmonių gyvenime suponavusi ir XX a. antroje pusėje žinomą gyvulių globėjo reikšmę, kuri du kartus lenkia žemės, žemdirbių ir derliaus globėjo įvaizdį (48 proc. ir 22 proc.), o trečioje vietoje esantis slibino nugalėtojas yra tik veiklos konstatavimas (p. 117), bet ne realios šventojo pagalbos laukimas. Kita vertus, reikia paminėti netikėtai pateiktus gyvulių vainikavimo per Jurgines naratyvus (p. 119). Tokio diskurso neaptinkame išsamiai gyvulių išginimą nagrinėjusių (autorės neminimų) Reginos Merkienės bei Juozo Kudirkos darbuose (Kudirka 1997: 16–20; Merkienė 1981). Greičiausiai medžiagos pateikėjai supainiojo per Sekmines / Devintines buvusį vainikavimą su Jurginėmis ir darbe pritrūkta kritiškumo vertinant lauko tyrimų medžiagą, arba naratyvas atskleidžia

tradicinėje apeigų struktūroje Sekminėms nebūdingą papročių panaudojimą Jurginėse. Apsistojau plačiau ties šv. Jurgiu kaip vykusi pavyzdžiu iliustruoti minčiai apie šventųjų liaudiškojo pamaldumo įvaizdžio praradimą pakitusioje ūkinėje situacijoje, nekalbant apie modernėjančios visuomenės mąstymo racionalumo plėtrą. Netikėtas yra šv. Antano populiarumas ir laukiamų iš jo malonių siekis, o tokie šventieji kaip Ona, Jonas ir netgi Kazimieras, jaunimo ir Lietuvos globėjas, naratyvuose ne tokie ryškūs. Tačiau net ir šie buvę svarbūs žmonių gyvenime šventieji, įvairiais pavidalais patekę į tyrėjos akiratį, kažin ar galėjo išlikti buvusiose pozicijose nebūtinai sekuliarėjančioje visuomenėje. Netgi ūkine prasme esant reikšmingai gyvulininkystei, nekalbant apie arklių nykimą, gyvulių globa jau ne vienas dešimtmetis patikima ne šventajam, kaip ir partnerio rinkimasis – ne šv. Antanui. Todėl šventųjų įvaizdžiai išlieka tautosakinėje plotmėje, o naratyvai yra daugiau praeities liaudiškojo pamaldumo atspindys.

Ypač įdomus paskutinis monografijos skyrius, skirtas asmens santykiui su šventaisiais bei šventiesiems priskiriama veikla, tikėjimais sulaukti šventųjų pagalbos. Galbūt tik kiek pernelyg buitiskai įvardijami „mėgstamiausi asmens šventieji“. Nors 12 paveikslas yra gana informatyvus ir jame akivaizdus Švč. Mergelės Marijos pirmavimas, mėgstamiausi ar patinkantys neišreiškia tekste atskleidžiamo liaudiškojo pamaldumo esmės. Gana įdomu, kad „mėgstamiausi“ yra nebūtinai tie, iš kurių žmonės laukė pagalbos, – bendruomenėje galėjo būti reikšmingiausi ir tie, apie kuriuos medžiagos pateikėjai turėjo daugiausia žinių (plg. 12 ir 15 pav.). Žmonės garbino šventuosius dėl jų šventumo, o mėgti galima jų atvaizdą ar kitokį pavidalą. Abejotinas ir Kristaus priskyrimas prie šventųjų. Praktikoje žmonės (liaudis) paprastai rėmėsi rašytinėmis, tik sakytine forma

perduodamomis (per pamokslus, religinio mokymo sistemą ir pan.) religinėmis dogmomis. Antai netgi šventųjų paveikslų sakiniai apibūdinimai pirmiausia grindžiami bibliniais ir religiniais siužetais. Tuo remiasi religinė liaudies skulptūra, atskleidžianti jos kūrėjų žinias apie vaizduojamą objektą. Bažnyčios požiūris tapdavo naratyvo šaltiniu bei kūrėjo sampratą formavusiu veiksmu. Liaudies skulptorių pasaulėžiūra ir turėti šventųjų įvaizdžio paveikslai, realizuoti konkrečiais skulptūriniais pavidalais (nes tik labai nedidelė jų dalis buvo neatpažįstama), papildydavo žmonių supratimą apie šventuosius (Urbonienė 2015: 213–218). Kadangi manau, jog religinė liaudies skulptūra turėjo ypač didelę reikšmę liaudiškam religingumui, knygoje buvo galima plačiau ją panagrinėti ir neapsiriboti šventųjų paveikslų bei namų altorių aptarimu.

Apibendrinus pastabas galima teigti, kad monografijos autorė suspėjo į „nuvažiuojantį traukinį“ ir atlikusi lauko tyrimus, fiksuodama krikščionių šventųjų vietą liaudiškajame pamaldume, nepavėlavo surinkti naratyvų apie juos. Jai dar pavyko rasti išsamesnę informaciją galinčių suteikti vyresnio amžiaus žmonių. Atlikti lauko tyrimai buvo tokie rezultatyvūs, kad Kairaitytei pakako medžiagos monografijai. Užrašyti ir autentišku pavidalu tekste ir išnašose pateikti pasakojimai apie šventuosius leido atlikti kokybišką jų analizę ir pateikti įdomų leidinį ne tik etnologams, bet ir platesnei, liaudiškuoju pamaldumu besidominčiai visuomenei. Monografijos tekste skaitytojui užkliūvantys grumstai

ar akmenukai neleidžia suabejoti knygos verte ir autorės atlikto darbo sėkme.

Literatūra

Balys, Jonas. 1993. *Lietuvių kalendorinės šventės: tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius: Mintis.

Čepaitienė, Auksuolė (pareng.). 2003. Tekstas kaip šaltinis: teoriniai aspektai ir tyrinėjimų praktika, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 3(12): 129–166.

Kudirka, Juozas. 1997. *Jurginės*. Kaunas: Informacijos ir leidybos centras.

Mardosa, Jonas. 2011. Vaikų religinio auklėjimo Lietuvos kaimo šeimoje ypatybės XX a. pirmojoje pusėje, G. Blažienė ir kt. (sud.). *Inveniens quaero. Ieškoti, rasti, nenurimti*: 746–760. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Mardosa, Jonas. 2014. Peculiarities of Religious Behaviour of Lithuanian Exiles and Convicts in Siberia (1945–1960), G. Barna, K. Povedák (szerk.). *Lelkiségek, lelki ségi mozgalmak Magyarországon és Kelet-Közép Európában. Spirituality and Spiritual Movements in Hungary and Eastern Central Europe*: 363–381. Szeged.

Merkienė, Regina. 1981. Išginimo ritualų analogijos bei arealai Lietuvoje ir Vakarų Baltarusijoje (XIX a. antroji – XX a. pirmoji pusė), R. Volkaitė-Kulikauskienė ir kt. (red.). *Iš lietuvių etnogenezės*: 100–112. Vilnius: Mokslas.

Urbonienė, Skaidrė. 2015. *Religinė liaudies skulptūra Lietuvoje XIX a. – XX a. I pusėje*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.

Jonas Mardosa

<https://orcid.org/0000-0002-6641-4949>